

תקציר

המחקר הנוכחי שם לו למטרה להבין את תפיסותיהם הסובייקטיביות של תשעה חיילים בתפקידי צווארון לבן, המשרתים ביחידת 8200 של חיל המודיעין, בנוגע לשירותם הצבאי, זהותם הלאומית והגברית, והאופן שבו מכלול של קטגוריות משולבות מבנות מימדים אלה, באמצעות ראיונות עומק חצי-מובנים ובהתבסס על הגישה האיכותנית-פרשנית במדעי החברה (שקדי, 2003).

מסגרת-העל המארגנת של עבודתי היא תיאוריית ההבניה החברתית לחקר מגדר וגבריות, החושפת את ההכרח לחקור את ההשתנות ההיסטורית, החברתית והתרבותית של מושג זה (לומסקי-פדר ורפורט, 2000; ששון-לוי, 2006; Connell, 1987; Gardiner, 2005). לאור אלה, עבודתי משרטטת את היחסים והתכנים המגדריים הספציפיים להקשר הישראלי (מצנר-חרותי, תשע"ז). בראש ובראשונה, את אתוס "צבא העם" והמעורבות המשמעותית בין מערכת הביטחון למערכת האזרחית והפוליטית (לומסקי-פדר ורפורט, 2000). החייל הקרבי אמנם נתפס כמייצג את הגבריות ההגמונית וכל הזהויות האחרות בחברה מתעצבות ביחס לגבריות זו (ששון לוי, 2003; מצנר-חרותי, תשע"ז; קפלן, 1999), אך לא כל הגברים מתגייסים לצבא ולא כל התפקידים בצבא הם תפקידי לחימה. בנוסף, בשנים האחרונות, לאור שינויים סוציו-פוליטיים וטכנולוגיים, הצבא מתבסס יותר ויותר על תחכום טכנולוגי ופחות על כוח רגלי משוריין, המגבירים אט-אט את יוקרתו של הטכנאי הניהולי, המצליח להשיג שערי המרה גבוהים במעבר מהצבא לשוק העבודה האזרחי (לוי, 2003 אצל ששון-לוי, 2006).

פרק הממצאים הראשון בוחן את אופן בחירת תפקידים הצבאי כדרך להבין את השאיפות והערכים איתם התגייסו לצבא, וכן את חוויות הגיוס והמיון; פרק הממצאים השני בוחן את הבנת המרואיינים את שירותם הצבאי אל מול תפקידים אחרים ומודלים מתחרים של גבריות; לבסוף, פרק הממצאים השלישי בוחן את אופי ועומק הקשר בין התפקיד הצבאי לאזרחות, כלומר לשוק העבודה כדרך להבין את הקשרים בין שני המוסדות החברתיים הללו ואת האופן שאלה משפיעים על הבניית הזהות של החיילים בחיל המודיעין.

נמצא כי רוב המרואיינים לא בחרו בתפקיד המודיעיני באופן אקטיבי ומודע מכיוון שחסרו את הידע להחליט לאיזה תפקיד ללכת והותירו את ההחלטה בידי הצבא. מניעיהם העיקריים לשירות המודיעיני כללו סיבות שלובות, אינדיבידואליסטיות וקולקטיביסטיות כאחד (ששון-לוי, 2006). עם זאת, בניגוד לספרות שטוענת כי חיילי צווארון לבן מנסים לכוון זהות גברית לא-צבאית, המדגישה תכונות של מקצועות חופשיים בשוק העבודה (כתריאל, 2008; ששון-לוי, 2006), הרי שמהמחקר הנוכחי עלה כי הם אלא מבקשים להרחיב את גבולות הזהות הגברית-

הצבאית ולמקם את תפקידם בראש פירמידת התפקידים החשובים, במקביל או מעל לתפקיד החייל הלוחם. כלומר, אין כאן ניסיון להפוך סדרי עולם, אלא רק להתחרות על הפסגה. בעוד שתפקידים אדמיניסטרטיביים מוצגים כנחותים ביותר במנעד המערך הצבאי (הכפפה ודחיקה לשוליים), ישנו שיתוף פעולה עם הגבריות ההגמונית שעדיין שולטת בכיפה (מודל החייל הלוחם), בעיקר בנקודות מסוימות המועלות לסירוגין (Demetriou, 2001). מנגד, ישנו הניסיון החוזר ונשנה לפגוע במעמד התפקיד הקרבי כדי להצטופף יחד איתו במעלה ההיררכיה או להזיזו משם. הדרך המרכזית של החיילים הללו לעשות כן היא להמשיך לשמור על דמות של גבריות הרואית השומרת "על הבית" (Connell, 2009), אך כזו העושה זו באמצעים טכנולוגיים ולא-פיזיים.

כמו כן, בניגוד לספרות לא עלתה באף ראיון אכזבה עמוקה מהצבה לתפקיד לא קרבי, אלא מניית המעלות הרבות שיש לשירות בתפקיד מודיעיני, שאת חשיבותם הם הבינו במהלך שירותם ותוך חניכה מודעת מצד מפקדיהם וחבריהם ליחידה לפתח זהות פרופסיונלית, תכונות מקצועיות וקשרים שיתרמו להם בהמשך בשוק העבודה. מידע זה הופק מן הראיונות באמצעות התבססות על תיאוריית השדות של בורדייה, שאיפשרה לבחון את אופי השדה הספציפי של חיל המודיעין הישראלי, על הפרסים והאינטרסים הייחודיים לו, הנגזרים מההגיון שלו, את ההיררכיה הערכית והתפקידית שהתקבעה בשדה ואת הגדרת גבולותיו (בורדייה, 2005 ; 2011).

ניכר כי בהלימה לספרות, חיילים המשרתים בתפקידי צווארון לבן מצליחים להמיר, יותר מחיילים אחרים, את תפקידם הצבאי לכדי קריירה באזרחות (ששון-לוי, 2006); כך משועתק הסולם הריבודי בישראל, יחסי הכפיפות המובנים ביחסים המגדריים והמשתקפים ביחסי הייצור והאופן שבו מוסדות חברתיים אחראיים לכך: הצבא משבץ על סמך מוצא ומצב סוציו-אקונומי, ובתורו מעניק לבני הקבוצות הפריבילגיות עוד כלים, העוזרים להם לשמר ולחזק את מעמדם (ששון-לוי, 2006). כך המאבק על הגבריות ההגמונית בחברה הישראלית מתנהל דרך דינמיקה תרבותית שבאמצעותה קבוצה מסוימת תובעת ומשמרת לעצמה עמדת מפתח בחיים החברתיים, על חשבון ואל מול קבוצות אחרות (מצנר-חרותי, תשע"ז; קונל, 2009).

החיילים שרואינו מבקשים להצדיק ולהוכיח את מעמדם העדיף לא רק על ידי ציון חשיבות תפקידם הצבאי, אלא גם בעיקר על ידי ציון הצלחתם בשוק העבודה, בזכות שירותם במודיעין (Connell, 1995). הפרנסה מהווה רכיב מרכזי בזהותם, מעמדם וכוחם של המרואיינים, והיא הושגה בזכות השתתפותם בתפקיד מסוים במסד הצבאי. באמצעות הישענות על יוקרה ומוניטין נעשה המאבק על מודל הגבריות שראוי, לדעתם, להימצא פסגה, אך גם באמצעות הצגת עצמם כאנשי מומחיות וידע, לעומת החיילים הקרביים המוצגים כאנשי-שטח נעדרי מומחיות

(אייל, 2002). חלק מן המרואיינים דיווחו על קנאה בחיילים הקרביים או אכזבה מכך שלא חוו את אחוות הלוחמים המיתולוגית עליה גדלו. אחרים התרעמו על היחס המועדף שהסביבה מעניקה ללוחמים, אך הם לא היו מחליפים בדיעבד את שירותם.

תרומתו של המחקר הנוכחי נעוצה בעובדה שהוא חושף תופעה של מאבק על הגדרת ההגמוניה הצבאית והגבריות ההגמונית לאור השינויים הסוציו-פוליטיים וההיסטוריים העוברים על החברה הישראלית ועל הצבא. כמו כן, במחקרים קודמים שנעשו על תפקידים לא-קרביים בצבא (ראו למשל, ששון-לוי, 2006), לא נסקרה ההיסטוריה הספציפית של חיל המודיעין בישראל, ולפיכך, ניכר כי ניואנסים רבים החשובים להבנת הזהות הגברית של אותם חיילים – נזנחו, היבטים המשורטטים במחקר זה בהרחבה.